

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІКИ ТА З ПИТАНЬ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Савенко Олександр Леонідович

УДК: 331.52

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ
НАСЕЛЕННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ**

Спеціальність: 08.02.03. - Організація управління, планування і регулювання економікою

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному економічному інституті Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор

Бондар Інтерна Касянівна,

Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки та з питань європейської
інтеграції України, завідувача відділом

Офіційні опоненти: - доктор економічних наук, професор

Лібанова Елла Марленівна

Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, завідувача
відділом

- кандидат економічних наук,

Гнибіденко Іван Федорович

перший заступник державного секретаря Міністерства праці та
соціальної політики України

Провідна організація – Інститут економіки НАН України

Захист відбудеться 30 грудня 2002 року о 11 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.801.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України (01601, МСП, Київ - 103, бульвар Дружби народів, 28, 5-й поверх, зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Автореферат розісланий 29 грудня 2002 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
д.е.н.

О. Ю. Рудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Питання про соціальні результати ринкових трансформацій - одне із найбільш складних як з точки зору об'єктивної оцінки, так і ефективного впливу на них. Саме соціальні індикатори відображають ефективність взаємодії макро- і мікрорівнів економіки. Доходи населення є концентрованим вираженням кінцевих результатів взаємодії всієї сукупності параметрів, що характеризують стан і динаміку окремих блоків

економічної системи. Через цей показник відображається стан справ у сфері кінцевого споживання і оцінюється реальний рівень вирішення завдань з підвищення добробуту населення.

У 2000-2001 рр. в економіці України простежується тенденція зростання. Але складна ситуація у сфері доходів населення, що сформована ще у період попереднього кризового стану економіки, не тільки не знімає актуальності цієї проблеми, але й вимагає здійснення комплексу відповідних заходів, які забезпечать їх зростання.

Аналіз диференціації розподілу доходів між різними верствами населення, розробка і запровадження ефективних регулюючих заходів з обмеження процесів поляризації громадян за доходами, а також дослідження, метою яких є теоретичне і практичне вирішення комплексу питань ринково-еквівалентного стимулювання праці та відтворення трудового потенціалу суспільства, є не тільки актуальними, а й найбільш складними економічними проблемами, які необхідно вирішити на засадах оптимальної узгодженості інтересів різних соціальних верств населення. Саме тому системні наукові дослідження, пов'язані з науковою оцінкою показників доходів населення, аналізом реальних тенденцій і закономірностей в їх динаміці, а також спрямовані на пошук та вдосконалення ефективних шляхів, методів і механізмів подальшого зростання доходів населення і відповідно рівня його життя, на сучасному етапі є актуальними як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Важливі аспекти проблеми державного регулювання процесів формування та розподілу доходів у суспільстві, підвищення їх купівельної спроможності, соціального захисту громадян, розширення населення за рівнем добробуту, погашення заборгованості із виплати заробітної плати, державного регулювання доходів населення розглядалися у працях багатьох українських та зарубіжних вчених. Разом з тим все ще існує потреба в ґрунтовному вивченні, комплексному аналізі та оцінці сукупності процесів, що відбуваються у сфері доходів населення.

Нагальним є розробка і впровадження нових теоретико-методичних і практичних положень формування якісно нової, активної державної політики доходів, вибору таких напрямків та механізмів її реалізації, які б позитивно впливали на відтворення і функціонування трудового потенціалу України та поступове утвердження сучасних європейських стандартів якості життя.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в тісному зв'язку з науково-дослідницькими роботами НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Зокрема автор протягом 1999 – 2002 рр. приймав участь у виконанні таких тем: “Вплив трудового потенціалу України на збільшення обсягів ВВП і оптимізацію господарської структури економіки” (номер державної реєстрації 0101U006479), “Розвиток вітчизняного виробництва та розширення внутрішнього ринку України шляхом стимулювання позитивних факторів зростання грошових доходів населення, виявлення та запобігання впливу на доходи негативних факторів” (номер державної реєстрації 0101U006480).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування механізму державного регулювання доходів населення в умовах ринкової трансформації економіки України.

Досягнення мети дисертаційного дослідження передбачало послідовне виконання таких основних завдань:

аналіз категорій доходів населення та їх місця в системі соціально-економічних відносин;

визначення актуальних проблем державної політики доходів населення в процесі ринкових перетворень;

систематизацію сучасних показників оцінки доходів населення та аналіз факторів, що впливають на формування доходів;

аналіз номінальних та реальних доходів населення, розмірів і динаміки основних складових доходів у взаємозв'язку з реальним станом економіки;

визначення та оцінка регіональних особливостей у динаміці доходів населення;
аналіз диференціації рівнів доходів різних верств населення та оцінка її соціальних наслідків;

обґрунтування механізму державного регулювання оплати праці, системи оподаткування доходів населення, пенсійного забезпечення та напрямів його розвитку.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є сукупність економічних, соціальних, організаційно-правових відносин та причинно-наслідкових зв'язків, що формують концепцію та стратегію системи державного регулювання доходів населення, та напрями їх вдосконалення. Об'єктом дослідження є сфера доходів населення України.

Методи дослідження. За методологічну основу дослідження взято діалектичні методи наукового пізнання, системне бачення ролі доходів населення у сукупності відносин відтворення трудового потенціалу України. У дисертаційному дослідженні використовуються також спеціальні методи дослідження, зокрема метод факторного аналізу причинно-наслідкових залежностей – при оцінці тенденцій у розвитку номінальних та реальних доходів населення в залежності від стану економіки; балансовий метод – при аналітичному дослідженні грошових доходів і витрат населення та їх основних складових; метод структурних порівнянь – при визначенні регіональних особливостей у структурі сукупних ресурсів домогосподарств, при оцінці змін у складі грошових доходів населення протягом періоду, що аналізується; метод міжгалузевих зв'язків – при дослідженні міжгалузевої диференціації працівників за розмірами заробітної плати; індексний метод – при аналізі динаміки реальних доходів населення і реальної заробітної плати та її порівнянні з динамікою реального ВВП та індексами споживчих цін; статистичний метод (у тому числі групувань, зіставлень, графічний, табличний) – при розробці схем, графіків, таблиць та додатків.

Наукова новизна одержаних результатів. В процесі дослідження отримані такі наукові результати, що становлять його наукову новизну:

вперше здійснено систематизацію показників оцінки доходів населення які характеризують реальні умови життя та створюють базу для визначення пріоритетних напрямів політики доходів. Розроблена система показників базується на врахуванні принципів змін, що відбувалися в оцінці доходів та витрат населення;

вперше систематизовано та проаналізовано протягом досліджуваного періоду поквартальний розподіл працівників за розмірами заробітної плати, що дозволило виявити особливості динаміки питомої ваги малооплачуваних верств працівників;

удосконалено класифікацію основних факторів та джерел формування доходів населення, визначені найбільш характерні етапи у розвитку зазначених факторів та особливості їх впливу на кожному етапі;

удосконалено методичні підходи до комплексного аналізу та здійснено оцінку тенденцій розвитку номінальних і реальних доходів населення та їх основних складових у взаємозв'язку зі станом економіки. Це дозволило розглянути в динаміці систему основних сучасних індикаторів доходів населення, враховуючи їх структуру і відповідні порівняння (зокрема, з обсягами або динамікою ВВП, індексами споживчих цін, межею малозабезпеченості, прожитковим мінімумом тощо), проаналізувати як агреговані групи показників (сукупні ресурси та грошові доходи домогосподарств у складі бюджетних обстежень, розподіл ВВП за категоріями доходів у складі національного рахівництва, грошові доходи та витрати населення на підставі річних балансів, мінімальні державні гарантії), так і окремі показники державної статистики доходів (динаміка реальних доходів, середні рівні заробітної плати та пенсії, показники диференціації населення за рівнем середньодушових сукупних витрат, динаміка коефіцієнту міжгалузевої диференціації працівників за розмірами заробітної плати тощо);

вперше здійснено оцінку купівельної спроможності середньодушових грошових доходів, середньомісячної заробітної плати та середньої пенсії по основних групах

продовольчих та непродовольчих товарів. Це надало змогу виявити особливості у динаміці купівельної спроможності грошових доходів як працездатного, так і непрацездатного населення;

вперше визначені регіональні особливості і фактори формування та розподілу доходів населення у перехідній економіці, зокрема, виявлено на підставі власних розрахунків та проаналізовано регіональні розбіжності за розміром середньодушових грошових доходів, витрат, середньої заробітної плати та пенсії (по відношенню до середнього рівня по економіці), а також динаміку питомої ваги кожного регіону у загальних обсягах грошових доходів і витрат населення України;

обґрунтовано конкретні практичні рекомендації щодо удосконалення механізму державного регулювання оплати праці, основними серед яких є: встановлення економічно та соціально обґрунтованого рівня мінімальної заробітної плати, запровадження нових систем оплати праці працівників бюджетної сфери, контроль за повним і вчасним проведенням індексації доходів громадян, розвиток системи трудових відносин;

отримав подальший розвиток механізм оподаткування доходів фізичних осіб. Зокрема, на підставі проведеного аналізу доведено доцільність встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян на рівні прожиткового мінімуму та необхідність змін податкових діапазонів та ставок оподаткування;

отримав подальший розвиток економічний механізм пенсійного забезпечення на основі впровадження трирівневої пенсійної системи, в якій більша частина пенсійних виплат формується за рахунок заощаджень і має окремі механізми фінансування та управління для перерозподільної та накопичувальних складових, це забезпечує гнучку диверсифікацію джерел формування пенсійних виплат та підвищує надійність і справедливість пенсійної системи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні механізму державного регулювання доходів населення, розробці системи заходів, спрямованих на посилення дієвості державного регулювання у сфері оплати праці, оподаткуванні доходів населення та пенсійного забезпечення.

Аналітичні матеріали щодо змін в динаміці та структурі доходів населення України та пропозиції стосовно необхідності поетапного наближення розмірів мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму, забезпечення справедливого підходу при оподаткуванні всіх категорій платників податків, структурного реформування пенсійного забезпечення в Україні шляхом впровадження трирівневої пенсійної системи були використані при розробці Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2003 рік (довідка Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 60-28/573 від 12.09.2002 р.).

Розроблені здобувачем пропозиції щодо вдосконалення механізмів регулювання пенсійного забезпечення були впроваджені в проектах Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (довідка Комітету Верховної Ради України у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів №06-25/12-117 від 21.10.2002 р.) та Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” (довідка Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності №06-10/568 від 10.10.2002 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Усі опубліковані роботи, крім однієї, виконані без співавторів. Особистим внеском дисертанта у статті №1 списку опублікованих робіт є аналіз тенденцій, які виявилися у динаміці та структурі доходів населення за роки реформ, а також аналіз динаміки середньої номінальної та реальної заробітної плати працівників у зазначеному періоді.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на конференціях “Обговорення проекту Державної програми економічного і соціального розвитку на 2002 рік” (м. Черкаси, травень 2001 р., м. Чернігів, червень 2001 р., м. Донецьк, Луганськ, липень 2001 р., м. Херсон, серпень 2001 р., м. Сімферополь, жовтень 2001 р., м. Суми, листопад 2001 р.); “Обговорення проекту Державної програми економічного і

соціального розвитку на 2003 рік” (м. Донецьк, липень 2002 рік), круглому столі “Професійна діяльність з управління активами схем колективного інвестування” (м. Київ, травень 2002 року).

Публікації. За результатами дослідження із теми дисертації опубліковано 6 робіт у фахових виданнях загальним обсягом 4,2 друк.арк., в тому числі 5 самостійних та 1 у співавторстві. Загальний обсяг авторського матеріалу становить 3,7 друк.арк.

Обсяг та структура роботи. Основний зміст дисертаційної роботи викладено на 220 сторінках, містить 30 таблиць, 22 малюнки, 29 додатків. Відповідно до мети, завдань, логіки дослідження визначено структуру роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 160 найменувань.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретико-методологічні основи категорій доходів населення та сучасні механізми їх функціонування**” досліджуються теоретичні та методологічні питання визначення категорій доходів населення, суть, значення та складові державної політики доходів, а також її найбільш актуальні проблеми в умовах перехідної економіки; надається класифікація основних показників доходів населення, розглядаються зміни, що відбувалися у системі зазначених показників протягом років реформування соціально-економічних відносин; аналізуються нові методики, що розроблені вітчизняною наукою для розрахунку вартісних параметрів оцінки доходів населення; розглядаються питання класифікації факторів та джерел формування доходів, процеси їх трансформування та впливу на утворення й розподіл доходів громадян протягом найбільш характерних етапів розвитку економіки, що пов’язані із виходом держави на новий рівень економічних перетворень і помітно відрізняються своїми соціальними наслідками; виявляються особливості формування державної політики доходів на основі оцінки законодавчих й нормативних актів у сфері доходів населення.

Доходи населення, як соціально-економічна категорія, характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, використання та розподілу створюваного продукту. В зв’язку з тим, що головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів, категорія доходів населення відображає економічні зв’язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок її трудової активності, використання власності, яка знаходиться в її розпорядженні, та соціальних трансфертів. Номінальні і реальні доходи, а також розміри і динаміка основних складових доходів населення, таких як заробітна плата, пенсії, стипендії тощо, дозволяють судити про рівень добробуту громадян та його динаміку. Отже політика доходів, яка здійснюється державою, являє собою найбільш важливу частину соціальної політики.

Для аналізу доходів населення на сучасному етапі використовується досить складна система показників, що характеризують загальні обсяги і середні рівні доходів, окремі складові доходи, їх співвідношення і динаміку по економіці в цілому, а також в регіональному або в галузевому аспектах. В залежності від конкретної мети аналізу та прогнозу доходів населення використовуються показники вартісні та натуральні; абсолютні та відносні; узагальнюючі та в розрахунку на душу населення; поодинокі та агреговані тощо.

В процесі ринкових перетворень система показників доходів населення зазнала помітних змін. Протягом 90-х років в Україні впроваджено систему національних рахунків, яка поступово стає головною методичною базою для вимірювання доходів населення. Зокрема, з’явилися принципово нові показники доходів, такі як наявні доходи, валовий прибуток, змішаний доход домогосподарств, поточні та капітальні трансферти тощо. Одним з основних показників, що характеризують рівень добробуту населення, є співвідношення оплати праці найманих працівників до ВВП. Його динаміка дозволяє робити висновки про розширення чи скорочення платоспроможного попиту населення на товари та послуги.

З 1999 року замість традиційних обстежень сімейних бюджетів в Україні запроваджені вибіркові обстеження умов життя домогосподарств. Отже, об'єктом дослідження стало домогосподарство. Програма обстеження в частині вивчення доходів містить нову систему показників, які відображають перехід економіки на ринкові відносини.

При дослідженні доходів населення значну роль стали відігравати соціальні нормативи і серед них – мінімальні державні гарантії. Мова йде про такі показники, як мінімальні розміри заробітної плати, пенсії за віком, допомоги, неоподатковуваний та прожитковий мінімум. Важливого значення набувають також співвідношення до прожиткового мінімуму середньодушових номінальних грошових доходів, середньої номінальної заробітної плати, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії тощо.

В дисертації показано, що формування доходів населення залежить головним чином від двох основних комплексів факторів: перший складають показники та можливості економічного зростання у країні, а другий – виваженість та ефективність державної політики доходів, розробка та організація виконання належним чином відповідних законів України, указів Президента України та інших нормативних актів, спрямованих на розв'язання найнагальніших проблем соціальної сфери.

У другому розділі **“Аналіз сучасного рівня та динаміки доходів населення”** здійснюється багатоаспектний аналіз тенденцій та характеристик залежності доходів населення України від стану економіки й ефективності державної політики доходів як в кризових умовах, так і за часи стабілізації та початку зростання.

Протягом 1996-1999 років в економіці країни продовжувалося масштабне і системне поглиблення кризових явищ, і лише з 2000 року спостерігаються перші позитивні зрушення. Становище у сфері доходів населення у періоді, що аналізується, значною мірою віддзеркалювало ситуацію, яка склалася в економіці. Це знайшло відображення у таких явищах як:

- деформація структури сукупних ресурсів домогосподарств. Суттєво зменшилася питома вага грошових доходів (яка, за даними бюджетних обстежень, складала більше 80% до початку реформ, у 1998 році – 71,0%, у 1999 році – 63,8%, у 2000 році – 68,1%);
- зменшення питомої ваги оплати праці найманих працівників в структурі ВВП, що свідчить про знецінення робочої сили. Напередодні реформ вона складала 58,9%, в подальшому – безперервно зменшувалася до 42,3% у 2000 році (табл. 1);
- погіршення співвідношення загального обсягу грошових доходів до ВВП. У 1991 році воно складало 68,1%, у 1996 р. – 49,4%, а у 1999 році – навіть не досягло рівня 1996 року. З 2000 року воно почало повільно покращуватися, але не досягло рівня 1998 року (48,1%);
- відставання (до 2000 року) темпів зростання номінальних грошових доходів населення і, насамперед, заробітної плати від динаміки цін на товари, особливо тарифів на послуги;
- негативні зміни у структурі грошових доходів населення, перш за все, скорочення в ній питомої ваги оплати праці (яка напередодні реформ складала 70,7%, у 2000 р. – лише 48,7%);
- підвищення податкового навантаження на доходи населення у вигляді прямих і непрямих податків;
- скорочення платоспроможного попиту населення, поширення бідності, у тому числі серед працюючого населення (внаслідок збільшення розриву між оплатою праці та вартістю життя (табл. 2);
- скорочення можливостей населення робити нагромадження (якщо у 1991 році питома вага заощаджень населення у загальному обсязі його витрат складала 16,4%, то у 2000 році – 10,3%);
- зменшення реальних грошових доходів громадян. По відношенню до 1991 року реальні грошові доходи 2000 року становили лише 30,7%, у 2001 році – 33,5%. Середньомісячний розмір реальних грошових доходів на душу населення в жодному році не досяг межі малозабезпеченості (у 2001 році для відповідного порівняння використовувався прожитковий мінімум);

- поглиблення розшарування громадян за рівнем доходів, поява надбагатого прошарку, який, за оцінками, отримує 40% усіх доходів країни;
- посилення регіональної диференціації доходів.

Таблиця 1

Основні індикатори доходів населення у 1996-2001 роках

	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.
Питома вага оплати праці у ВВП, %	47,8	48,6	48,1	44,3	42,3	43,0
Співвідношення загального обсягу грошових доходів до ВВП, %	49,4	53,6	53,0	47,4	50,3	52,3
Питома вага статті “Оплата праці та доходи від підприємницької діяльності” у складі грошових доходів, %	58,8	51,1	48,2	49,6	48,7	51,6
Реальні грошові доходи, % до попереднього року	82,9	106,3	98,4	92,0	109,9	109,0
Реальна заробітна плата, % до попереднього року	96,6	96,6	96,2	91,1	99,1	119,3

Таблиця 2

Співвідношення середньомісячних грошових доходів і заробітної плати до межі малозабезпеченості та прожиткового мінімуму

Роки	Середньо-місячні номінальні грошові доходи на душу населення, грн.	Середньо-місячна номінальна заробітна плата, грн.	Співвідношення середньомісячних номінальних грошових доходів на душу населення		Співвідношення середньомісячної номінальної заробітної плати	
			до межі малозабезпеченості, %	до прожитково-вог о мінімуму на одну особу, %	до межі малозабезпеченості, %	до прожитково-го мінімуму на працездатну особу, %
1996	65,74	125,84	96,7	–	185,0	–
1997	82,30	143,13	116,0	–	201,8	–
1998	90,09	153,49	122,2	–	208,2	–
1999	103,32	177,52	109,3	–	187,9	–
2000	146,30	230,13	–	54,2	–	80,0
2001	187,30	311,08	–	60,2	–	94,0

Зазначимо, що протягом 1996-1999 років у більшості негативних тенденцій, що з’явилися у перші роки ринкових перетворень, спостерігалось помітне уповільнення. Впродовж 2000-2001 років перші досягнення у процесі оздоровлення економіки, а також низка урядових заходів, спрямованих на підвищення заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, сприяли певному покращанню ситуації і поступовому перетворенню деяких тенденцій на позитивні. До найбільш важливих позитивних зрушень слід віднести: збільшення питомої ваги грошових доходів у сукупних ресурсах домогосподарств (до 75,8% у 2001 році); частки оплати

праці у складі грошових доходів (до 51,6%); співвідношення обсягу грошових доходів до ВВП (до 52,3% у 2001 році), хоча й не так помітно, як це дозволяють зростаючі обсяги виробництва; скорочення заборгованості із виплати заробітної плати (у 2000 році – на 23,0%, у 2001 році – на 43,9%) та погашення заборгованості із виплати пенсій; зменшення (до 11,0% у 2001 році) частки працівників з нарахованою заробітною платою не вище мінімального розміру; зростання індексів реальних грошових доходів населення та реальної заробітної плати працівників (відповідно на 9,0% та на 19,3% у 2001 році, при цьому останній показник вперше випереджав темпи зростання реального ВВП) тощо. Разом з тим дослідження показує, що значна кількість існуючих проблем відносно доходів населення все ж не знайшла вирішення і продовжує загострюватися.

В дисертації обґрунтовуються напрями підвищення добробуту громадян та уповільнення активної поляризації суспільства. Тому особливої актуальності набуває удосконалення механізму державного регулювання у сфері формування та розподілу доходів населення.

У третьому розділі “**Обґрунтування напрямків розвитку механізмів державного регулювання доходів населення**” досліджуються найбільш актуальні проблеми реформування та вдосконалення механізму державного регулювання доходів населення на етапі суспільної трансформації, підвищення ролі держави у створенні соціально орієнтованої ринкової економіки (рис. 1.1.). Розроблено напрями державного механізму регулювання доходів населення, які включають удосконалення законодавчо-правового, економічного, соціально-політичного, адміністративно-організаційного та фінансового елементів його реалізації. Запропоновано систему конкретних заходів щодо підвищення ролі держави у формуванні доходів населення.

Зокрема, в дисертації доводиться думка, що реорганізація системи оплати праці, як умова вирішення цілого комплексу соціально-економічних проблем, повинна відбуватися шляхом заміни тарифно-кваліфікаційних ставок (сіток) новою системою, яка включає меншу кількість розрядів і вимагає від працівників високої професійної мобільності.

Удосконалення системи заробітної плати у бюджетних галузях пропонується шляхом наближення до конкретного характеру інтелектуальної праці з врахуванням норм і механізмів регулювання трудових відносин. Мається на увазі впровадження у бюджетних галузях більш високих ставок і окладів, розширення міжпосадової диференціації заробітної плати між рядовими та провідними спеціалістами з метою максимально можливого використання трудового потенціалу працівників бюджетних установ і організацій.

Для побудови мотиваційної моделі єдиної тарифної сітки в роботі обґрунтовано пропозиції скоротити кількість діючих ставок, встановити розрив в оплаті праці між крайніми розрядами до п'яти - шестикратної величини.

Пропонується базовими тарифними умовами оплати праці вважати: ставку першого розряду, яка фіксує співвідношення мінімального розміру оплати праці і прожиткового мінімуму; діапазон сітки; міжрозрядні коефіцієнти та розраховані на їх основі ставки оплати праці по розрядах.

На викладених положеннях може бути сформовано проект єдиної тарифної сітки з наступною її диференціацією із врахуванням галузевих і регіональних особливостей.

В дисертації пропонується здійснювати поетапно підвищення заробітної плати з одночасними змінами системи оподаткування, механізму ресурсозбереження на виробництві, реформування інших складових механізму господарювання.

В роботі особлива увага приділяється обґрунтуванню встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, з врахуванням реального економічного зростання, збереження міжкваліфікаційних співвідношень у оплаті праці, передбачених галузевими угодами і колективними договорами підприємств.

В дисертації обґрунтовуються пропозиції щодо регулювання оподаткування доходів фізичних осіб. Визначено, що питання податкових ставок щодо прибуткового податку з громадян (податку на доходи фізичних осіб) повинно розглядатися у комплексі з питаннями реформування оплати праці в Україні. Автор вважає, що підвищення рівня номінальної та реальної заробітної плати в умовах фінансової стабілізації економіки необхідно забезпечувати через встановлення економічно та соціально обґрунтованого рівня мінімальної заробітної плати з поетапним наближенням її розміру до прожиткового мінімуму, удосконалення механізму

оподаткування заробітної плати та інших доходів громадян шляхом встановлення оптимальних ставок оподаткування залежно від розміру доходу та недопущення будь-яких проявів дискримінації – забезпечення однакового підходу до громадян при визначенні податкових зобов'язань, а також додержання соціальної справедливості.

Автор вважає, що у ситуації, коли існує значний обсяг “тіньових” доходів, при реформуванні системи оподаткування доходів населення, особливо важливого значення набуває розробка методичних підходів, що дозволяють оцінити масштаби “тіньової” економіки, без чого не можуть бути сформовані цілісні й ефективні системи оподаткування і соціального захисту населення.

В дисертації пропонується розв'язання структурних проблем формування доходів шляхом запровадження єдиного соціального внеску, який відсутній у чинній системі страхування. Єдиний страховий внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування автор розглядає як консолідований цільовий обов'язковий (або добровільний - у випадках, передбачених законодавством) страховий внесок, що сплачується для забезпечення соціального захисту громадян, і який не повинен включатися до системи оподаткування.

Єдиний страховий внесок необхідно встановлювати окремо для роботодавців та застрахованих осіб. Об'єктом нарахування єдиного страхового внеску як для роботодавців, так і застрахованих осіб пропонується визначити такі види виплат, які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян.

В дисертації також досліджені механізми регулювання пенсійного забезпечення, дається оцінка сучасної пенсійної системи в Україні, яка не може забезпечити достатній рівень доходів населення після виходу на пенсію. Представлений в роботі аналіз показує, що підвищення рівня пенсійних виплат є можливим тільки за умов проведення структурної реформи системи пенсійного забезпечення.

В роботі обґрунтовано, що регулювання системи пенсійного забезпечення в країні повинно відбуватися в напрямку запровадження механізмів здійснення пенсійних накопичень, які б регулювалися та контролювалися державою. Разом з тим доведено, що стратегія реформування, яка б передбачала повний перехід від розподільчого до накопичувального пенсійного забезпечення, не дозволить вирішити проблеми низького рівня пенсійного забезпечення частини населення, яка має незначний доход протягом трудового життя. В роботі обґрунтовано необхідність переходу до трирівневої пенсійної системи, яка поєднує обов'язкове самострахування та взаємне страхування громадян, а також створює умови для тих осіб, які бажають отримувати додатковий доход після виходу на пенсію, щодо здійснення ними добровільних пенсійних заощаджень.

Здійснено аналіз та розроблено рекомендації щодо механізмів регулювання пенсійного забезпечення на кожному з трьох рівнів нової пенсійної системи.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено теоретичні узагальнення і нове вирішення наукової задачі формування механізму державного регулювання доходів населення. Виконане дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. Ринкові трансформування в Україні супроводжувалися значними втратами у соціальній сфері та доходів населення, зниженням їх купівельної спроможності, посиленням податкового тиску на доходи населення, утворенням значних обсягів заборгованості із заробітної плати та соціальних трансфертів, диференціацією доходів населення, зміною соціальної структури суспільства, поширенням “тіньових” доходів.

2. Динаміка розподілу ВВП за категоріями доходів однозначно свідчить про негативну тенденцію до зниження в його структурі питомої ваги оплати праці найманих працівників, тобто про знецінення робочої сили, що знижує мотивацію до трудової діяльності, та поширення

бідності серед найманих працівників. Зменшилось і залишається низьким співвідношення загального обсягу номінальних грошових доходів до обсягу ВВП.

3. Суттєву деформацію зазнала структура грошових доходів населення, насамперед, у напрямку скорочення питомої ваги оплати праці у складі доходної частини балансу грошових доходів та витрат населення. Тривале скорочення частки оплати праці в загальному обсязі грошових доходів, яка і так є недостатньою, свідчить, що рівень життя населення продовжує знижуватись, а основна зайнятість перестає бути головним джерелом життєзабезпечення людей. Безпосереднім результатом такої ситуації є орієнтація широких верств населення на незареєстровану діяльність. Одночасно у структурі доходів швидко збільшувалася частка доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, завдяки надвисоким темпам росту цієї статті.

4. Розгляд динаміки заробітної плати працюючих та її розподіл в умовах ринкових перетворень виявляє надто високу частку бідних серед працюючого населення, що може стати перепорою на шляху подальшого розвитку вітчизняного виробництва.

5. Посилення ролі держави у регулюванні оплати праці має виходити із узгодження складових економічної політики, включаючи структурну, цінову, податкову, зовнішньоекономічну тощо і реалізації заходів, спрямованих на посилення соціальної ефективності реформ, зокрема, через встановлення мінімальної заробітної плати з врахуванням реального економічного зростання і збереження міжкваліфікаційних співвідношень у оплаті праці, удосконалення системи заробітної плати в бюджетній сфері, розвитку соціального партнерства.

6. Основою реформування оподаткування доходів фізичних осіб має стати справедливий підхід до визначення кола оподатковуваних доходів, податкових діапазонів та ставок оподаткування, що зменшить податкове навантаження на легальний сектор та сприятиме виведенню доходів з тіні.

7. Необхідно змінити існуючу ідеологію надання пільг і встановлення пільгових категорій платників податків, виходячи із заявленого принципу соціальної справедливості (особи, що знаходяться у рівних умовах, сплачують податок на однакових засадах, а особи, що знаходяться з об'єктивних причин у більш складних умовах, мають право на пільги).

8. Пропонується надати право громадянам вибору системи оподаткування – індивідуальних доходів чи сукупного доходу сім'ї (з розрахунку середнього доходу на одного члена сім'ї). Це сприятиме реалізації принципу соціальної справедливості та суспільному і фінансовому зміцненню інституту сім'ї.

9. Для побудови цілісної й ефективної системи оподаткування і соціального захисту населення пропонується вдосконалення оцінки масштабів “тіньової” економіки та запровадження системи сплати єдиного страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і вилученням його з системи оподаткування.

10. Система пенсійного забезпечення потребує структурного реформування, виходячи з необхідності забезпечення справедливого підходу до визначення розмірів пенсій та підвищення рівня доходів населення похилого віку.

11. Розвиток механізмів пенсійного забезпечення повинен відбуватися у напрямку створення правових, організаційних економічних та соціальних умов для здійснення населенням пенсійних накопичень. При цьому необхідно запровадити механізм здійснення як обов'язкових, так і добровільних пенсійних накопичень.

12. Проведений аналіз показав, що реформування пенсійного забезпечення повинно відбуватися шляхом запровадження трирівневої пенсійної системи: 1-й рівень – солідарний перерозподільний, 2-й – обов'язковий накопичувальний і 3-й рівень – добровільний накопичувальний.

13. Нова трирівнева пенсійна система дозволить досягти суттєвого підвищення рівня доходів населення після виходу на пенсію, завдяки диверсифікації джерел формування коштів

на виплату пенсій, запровадженню прямої залежності між розміром пенсійних внесків та розміром пенсії в накопичувальних системах, що сприятиме зацікавленості у здійсненні пенсійних заощаджень, урізноманітненню форм пенсійних виплат.

Основні розроблені і запропоновані автором рекомендації впроваджено в економічну практику при розробці стратегічних напрямів державної політики доходів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бондар І.К., Ярошенко Г.В., Савенко О.Л. Підвищення платоспроможного попиту населення - важливий фактор підвищення ефективності виробництва // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 16. / Наук. ред. І.К. Бондар. - К., 2002. - С.132-141.
2. Савенко О.Л. Сучасний стан та шляхи реформування пенсійної системи в Україні // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. –Вип. 10. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2000. - С. 126-130.
3. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. –Вип. 9. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2000. - С. 133-136.
4. Савенко О.Л. Проблеми соціальної політики на фоні ринкових реформ // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 14. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2001. - С. 90-93.
5. Савенко О.Л. Державні соціальні стандарти як база забезпечення гарантій соціального захисту населення // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 15. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2001. - С. 3-7.
6. Савенко О.Л. Трансформація соціальної політики, нові завдання. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 18 / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2002. - С. 118-124.

АНОТАЦІЇ

Савенко О.Л. Економічний механізм державного регулювання доходів населення в ринкових умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03. – Організація управління, планування і регулювання економікою. – Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Київ, 2002.

Дисертація присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування державної політики доходів. Проаналізовані найбільш важливі тенденції у сфері доходів населення в умовах становлення ринкових відносин в Україні. Визначені та науково обґрунтовані основні напрями вдосконалення механізму державного регулювання доходів населення з урахуванням особливостей перехідної економіки.

Основні результати дисертації впроваджено в економічну практику при розробці стратегічних напрямів державної політики доходів населення.

Ключові слова: політика доходів, сукупні ресурси домогосподарств, грошові доходи, заробітна плата, прожитковий мінімум, диференціація за рівнем доходів, механізм регулювання доходів, оподаткування, пенсійна реформа.

Савенко А.Л. Экономический механизм государственного регулирования доходов населения в рыночных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03. – Организация управления, планирование и регулирование экономикой.

– Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики и по вопросам европейской интеграции Украины, Киев, 2002.

Диссертация посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам формирования государственной политики доходов. В процессе исследования рассмотрены теоретические вопросы, связанные с анализом категорий доходов населения, а также значение и основные составляющие политики доходов населения в системе рыночных отношений. Представлена развернутая классификация основных показателей доходов населения, рассмотрены наиболее существенные изменения в системе указанных показателей.

Определены и исследованы основные группы факторов формирования доходов населения, обобщен опыт государственного регулирования доходов в условиях рыночной трансформации экономики.

Проанализированы важнейшие тенденции в динамике и структуре доходов населения во взаимосвязи с реальным состоянием экономики. Исследована эволюция количественных параметров номинальных и реальных доходов населения и их составляющих в течении 1996 – 2001 годов.

Значительное внимание уделено анализу региональной дифференциации доходов, выявлению наиболее значимых факторов, влияющих на региональные особенности формирования доходов населения.

Исследованы также проблемы дифференциации в распределении доходов между различными категориями населения, в том числе вопросы дифференциации трудящихся по заработной плате.

В результате исследования определены и научно обоснованы основные направления развития механизма государственного регулирования доходов населения. Предложены методы усовершенствования системы заработной платы в бюджетной сфере, разработаны концептуальные положения установления минимальной заработной платы, стратегические направления и комплекс мероприятий по реформированию системы налогообложения доходов физических лиц. Предложены основные принципы и направления реформирования пенсионного обеспечения населения.

Основные результаты диссертации внедрены в экономическую практику при разработке стратегических направлений государственной политики доходов.

Ключевые слова: политика доходов, совокупные ресурсы домохозяйств, денежные доходы, заработная плата, прожиточный минимум, дифференциация по уровню доходов, механизм регулирования доходов, налогообложение, пенсионная реформа.

Savenko O.L. Economic mechanism of State regulation of population incomes under the market conditions. – Manuscript.

Dissertation for a scientific degree of the candidate of economic sciences by speciality 08.02.03. – Organisation of management, planning and regulation of economy. – Scientific Research Economic Institute under the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, Kyiv, 2002.

The dissertation is devoted to the theoretical, methodical and practical issues of formation of State incomes policy. The analysis of the most important tendencies in the population incomes' sphere under the formation of market relations in Ukraine is carried out. The main directions in the development of mechanism of State regulation of population incomes are determined and scientifically grounded considering features of transitional economy.

The main results of the dissertation were practically realised in the development of strategic plans of State incomes policy.

Key words: incomes policy, total household resources, money income, wages, subsistence minimum, income level differentiation, mechanism of incomes regulation, taxation, pension reform.